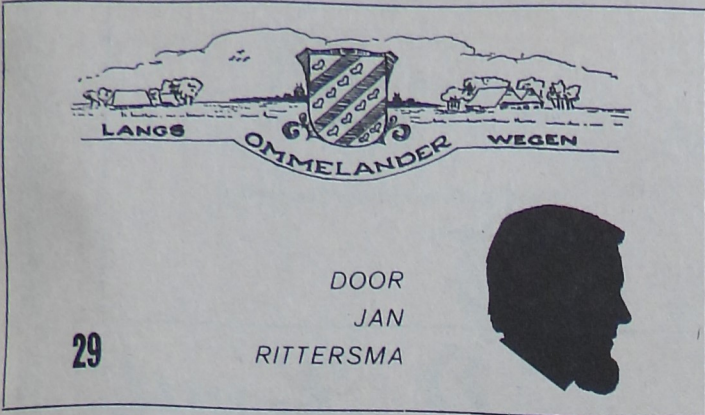

Sint-Maartenstoren te Groningen

Torenwachter Sjoerts
op z'n „hoge post“

Van alle torens, die in het Groningerland bekend zijn, is er letterlijk en figuurlijk slechts één die 'met kop en schouders' boven alle andere torens uitsteekt: de Martinitoren in Groningen. Reeds eeuwen heeft deze hoge slanke toren het stadssilhouet van Groningen beheerst. Op grote afstand is de toren in de Ommelanden te zien en is behalve stads ook een gewestelijk symbool. Elke Groninger — stadjer of niet-stadjer — is diep in zijn hart trots op de Martini. De oude grijze toren vormt samen met de "grunneger sproak" een 'handelsmerk' voor onze provincie. De Martinitoren is gebouwd in de 15e eeuw, de gouden eeuw van de stad Groningen. Een tijd van bloei en welvaart van de provinciale hoofdstad. Terwijl de stad sindsdien enorm is veranderd en praktisch alles uit die tijd is verdwenen, heeft de stoere toren nagenoeg geen veranderingen ondergaan. Hij is alleen wat donkergrijs geworden. Wanneer de torenstenen konden spreken, zouden ze vertellen van een groots, levendig en rumoerig verleden van Stad en Ommeland.

Martinitoren 'n gewestelijk symbool

Het moet ons eigenlijk verbazen dat men in die tijd in staat was zo'n machtige toren te bouwen. Waarom bouwde men eigenlijk zo'n groot en kostbaar bouwwerk? Om deze vraag te beantwoorden moeten we ons verplaatsen in het middeleeuwse stadsleven. Provincies en gemeenten kende men toen nog lang niet. Landelijke en provinciale wetten kende men ook niet. Een middeleeuwse grote stad was feitelijk een klein republiekje, die haar eigen wetten uitvaardigde en verdragen sloot met andere steden. De stad sloeg haar eigen munten en stelde zich op gelijke voet met herzogdommen en graafschappen. Poort of burger betekende toen heel wat meer dan heden tendage ingezetene van die stad te zijn. Staatsburgers waren er toen niet, maar burger van een machtige stad te zijn gaf aanzien en eer naar buiten. Een poorter van de stad was zélf een stukje stad. Vanuit dat stadsgevoel en vanuit die belevenis is de Martinitoren geboren. Hij moest immers wetjveren met de torens van andere grote steden: Antwerpen, Amersfoort, Middelburg, Utrecht om er maar enkele te noemen. Blijkbaar hadden de burgers hier veel voor over: grote sommen geld moesten ingezameld worden, van helnde en ver moesten de bouwmaterialen aangesleept worden met gebrekkige vervoersmiddelen. Jarenlang werd aan zo'n toren gebouwd. Ook gebeurde het dat de stedelingen hun offervaardigheid en bouwvermogen overschatten en bleven de torens onvoltooid. Voorbeelden van deze onafgewerkte torens vinden we nog in de steden Den Briel, Leeuwarden, Wijk bij Duurstede en Zierikzee.

ENERGIEK

De Groningers namen de bouw van de Sanct Martens toren energiek en met grote voortvarendheid ter hand. Overigens was het de derde toren die de Groningers aan de heilige Sint Maarten opdroegen. De eerste toren werd in de 13e-eeuw, tegelijk met de kerk gebouwd.

De eerste Martinikerkstoren naar een stadszegel uit de 13e-eeuw.

Toren en kerk staan nog afgebeeld op een oude stadszegel. In 1458 begon men met de bouw van de tweede toren.

In de nacht van zondag 25 juni 1468 stortte de tweede Sint-Maartenstoren in, slechts enkele jaren na de bouw. Onmiddellijk daarna namen de middeleeuwse stadjes het besluit om een nog grotere, nog hogere toren te bouwen. De toren moest van verre te zien zijn om vooral de Ommelanden de macht en de superioriteit van de stad te tonen.

Sicke Benninge schrijft in zijn kroniek o.a.: „In 't jaar 1469 op Onser Liever Vrouwenavont (25 maart) is begunt an to leggen de muere van den

nijen toeren to Sunte Merten". In de navolgende jaren werd de "nijen Toeren to Sunte Martijn met groote vlijt ende arbijet gebout". In 1482 schijnt de Martini in hoofdzaak voltooid te zijn, aldus de geschiedenisschrijver Altling.

Dertien jaar was voor torenbouw in dié tijd enorm snel. Wanneer u bedenkt dat alleen al aan zandsteen (zg. Bentheimer steen) 3.000 m3 verwerkt moest worden. In de steengroeven van Bentheim en Gildehaus in het tegenwoordige West-Duitsland had men 7 à 10 jaar volop werk, terwijl deze bijna 6 miljoen kg. wegende zandsteen per kar en verder per schip via Bremen, door het Reitdiep naar Groningen vervoerd moest worden. Waarschijnlijk is de meeste Bentheimer steen per as, via Noordhorn-Coevorden-Emmen en Zuidlaren aangevoerd. De één en een kwart miljoen groot formaat bakstenen werden gebakken in de eigen stadstichelwerken. Zo bouwde men in de komende jaren trans na trans totdat tenslotte de vergulde windvaan, voorstellende Sint Martinus op het paard, op de top werd geplaatst. De enorme steigers werden afgebroken, de talloze bouwketen en loodsen rond de torenvoet werden verwijderd. De Groningers konden met trots opzien naar hun nieuwe stadssymbool, dat ze zo snel hadden voltooid.

De Antwerpenaren hadden 99 jaren nodig om de toren van de Onze-Lieve-Vrouwekerk te bouwen. De domstoren te Utrecht vergde 60 bouwjaren en de steden Rhenen en Breda deden resp. 39 en 31 jaar over hun torenbouw.

Zeer waarschijnlijk is de Martini hoger geweest dan de Utrechtse domstoren. Men veronderstelt dat de Martini plm. 118 meter hoog moet zijn geweest, terwijl de domstoren nooit hoger dan vermoedelijk 113 meter is opgetrokken.

BRAND

Dat de Martinitoren nu plm. 95 meter hoog boven het straatoppervlak "uittorend" vindt zijn oorzaak in de rampzalige torenbrand van 1577. Toen de hertog van Alva in 1568 het leger van Lodewijk van Nassau vernietigend had verslagen, heeft hij zijn bestraffende hand op Groningen gelegd. Ten zuiden van de stad liet hij een kasteel bouwen met een sterke bezetting, die de bevolking in vele opzichten tot grote last was. Toen deze bezetters op 15 maart 1577 de stadspoorten uittrokken, vierde de bevolking groot feest. In die feestroes werden feestvuren in de vorm van brandende teer- en piktonnen, ontstoken. Om de vreugde, die er in de stad heerste, aan de omtrek kenbaar te maken werden piktonnen op de Martini geplaatst met het fatale gevolg van een forse torenbrand.

De toren brandde tot op het muurwerk af en de 17 klokken werden vernield. Ondanks de vaste wil de toren zo spoedig mogelijk zijn spits te hergeven, werd met dit werk pas in 1627 begonnen.

Na de herbouw van de spits kreeg de toren het aanzien zoals we hem vandaag de dag nog kennen. Nog voor de herbouw waren inmiddels drie klokken in de toren gehangen. Deze klokken werden gegoten in een speciaal daartoe gebouwd "giethuis" op de plaats die we nu nog kennen als de Rademarkt. De grootste zorg voor de klokkengieter Mr. Hendrik van Trier uit Delft was hoe aan de benodigde "klokspijs" te komen, die de stad hem trouwens moest leveren. Wanneer u bedenkt dat alleen al voor de grote luidklok, de zg. "uhrelocke" een kleine acht ton aan "spijse ende stoffe" benodigd was, kunt u zich voorstellen hoe omvangrijk deze klokkengieterij was. Nog steeds hangen deze drie klokken in de Martini. Alleen tijdens plechtige of bijzondere gelegenheden laat de grote klok, de Salvator, zijn machtige bronzen slag horen.

In de navolgende eeuwen "ziet" de toren de stad aan zijn voeten groeien; generaties komen en gaan; de tijden veranderen. Fier en trots doorstaat hij de jaren, alhoewel de tand des tijds en niet te vergeten het hemelvuur 't machtig bouwwerk trachten te kleineren. Zes keer wordt de toren door de bliksem getroffen en ontstond er brand of een begin van brand. Onweer en oorlogsgeweld vormden de grootste vijanden van de grote stadstorens.

In 1838 wordt een bliksemafleider geplaatst en is de toren tegen blikseminslag gevrijwaard. De eerste grote restauratie van de oude grijze toren wordt in de jaren 1889 — 1894 uitgevoerd en kostte toen ruim f 90.000,—.

Wanneer de Groningers zo rond de eeuwwisseling dachten dat hun toren er voorlopig wel weer tegen kon, hadden ze het wel goed mis. Nog aan het eind van 1930 constateerden twee leden van de Rijksc commissie voor de Monumentenzorg dat de algehele toestand van de toren niet ongunstig leek. Pas in 1932 sloeg de toenmalige directeur van gemeentewerken groot alarm.

De toestand van de oude grijze heer was alarmerend slecht!

Na lange voorbereidende besprekingen tussen het rijk, de provincie en de gemeente Groningen, kon in 1936 het startsein worden gegeven tot de algehele restauratie der toren, die uiteindelijk f 900.000,— zou gaan kosten. Hoezeer deze restauratie nodig was bleek wel uit de slechte toestand der fundering. Het was voor de deskundigen gewoon een raadsel, dat deze veel te smalle en slechte fundering de enorme steenmassa die er op rustte, nog had gedragen. Men is er nog steeds van overtuigd dat, indien men vóór de Tweede Wereldoorlog niet met deze restauratie was begonnen, de Martinitoren het oorlogsgeweld niet had doorstaan.

Maar onder de kundige leiding van de restaurateur mr. dr. Van Heukelom werd het grote herstelwerk in het jaar 1948 opgeleverd.

KLOKKENSPEL

We willen nog even terug gaan naar het jaar 1664, toen de bekende klokkengieter Franciscus Hemony de 37 klokken van het carillon hoog in de toren aangebracht had.

Het klokkenspel en de andere grote klokken waren in onderhoud en stonden onder toezicht van de torenwachter. Eeuwenlang heeft de Martini een torenwachter gekend. Torenwachters vervulden vroeger een belangrijke taak voor de stedelijke bewakingsdienst. Wanneer we de 16e-eeuwse rekeningen der stad naslaan, dan kunnen we lezen dat niet alleen met "de dach- en de nachtwakers up Sanct Martens thoren", maar ook met talrijke posten, die 's nachts op de poorten en muurtorens waren geplaatst om de slapende stad tegen on-

verhoedse aanvallen of stropende benden te beschermen, werd gewerkt. De hoge post op de toren, die zo oud was als de Martini zelf, was voor de bewoners van de oude veste van veel betekenis. Wanneer de torenwachter 's nachts brand ontdekte, blies hij op de brandhoorn en hing een brandende lantaarn aan de zijde van de toren in de richting van de door hem ontdekte brand.

Overdag verving een vlag de lantaarn. De taak van de torenwachter veranderde in de loop der tijden. Zo werd hij beiaardier en ook stadstrompetter. Door het stadsbestuur speciaal gelet op 's mans muzikale capaciteiten.

De goede diensten van de hoge speelman werden door de burgers en notabelen hoog gewaardeerd. Men luisterde graag naar de schetterende tonen, die vanaf de tweede trans der toren over het marktplein klonken.

In de 19e-eeuw werd de stadstrompetter weer uitsluitend torenwachter. De laatste torenwachter van de Martini was de heer Sjoerts. Nog tot 1921 werd naar middeleeuwse trant op de toren "veilig" en "onveilig" geblazen. Dertig jaren lang heeft Sjoerts zijn functie vervuld. Trouw hield hij de wacht in zijn kleine kamertje hoog en eenzaam boven de slapende stad. Door middel van een lange spreekbuis had hij contact met zijn woning aan de voet van de toren. Als de dageraad aanbrak blies Sjoerts nog een vrolijk afscheidsdeuntje en daalde daarna de lange trap af. Zijn beroep was destijds een unicum in Nederland.

Het torenwachtershuisje is inmiddels — met vele andere vroegere gebouwen aan de voet van de toren — o.a. door het oorlogsgeweld in Wereldoorlog II verdwenen.

Inmiddels leven we nu al weer 30 jaar na de oorlog en is het hart van de stad drastisch gewijzigd: vele grote en nieuwe gebouwen. Maar niet alleen het centrum van de stad; het leven staat niet stil. In die dertig jaar is de ontwikkeling van Groningen doorgegaan.

Maar Sint-Maartenstoren is gelijk gebleven. De eeuwen vergleden langs zijn grijze flanken.

Wat staat hij fier en ferm en vast
Als op een rots gegrond,
Die wak'ke zoon van vroegren tijd
Hij schijnt aan de eeuwigheid gewijd
Men ziet, als 't hoofd van ons gewest
Hem uren ver in 't rond

Zo bezong in de vorige eeuw de dichter K. H. Bouman de "Olle Grieze".